

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE

Indyjsko-pakistański konflikt o Kaszmir jako zagrożenie
dla bezpieczeństwa w Azji. Historia i perspektywy s. 235–249

Indyjsko-pakistański konflikt o Kaszmir jako zagrożenie dla bezpieczeństwa w Azji. Historia i perspektywy

Przemysław Pacuła

Spór terytorialny o Kaszmir ma swoją długą historię i stanowi najpoważniejszy problem w relacjach indyjsko-pakistańskich. Prowincja ta była przedmiotem trzech wojen między tymi państwami oraz jest źródłem nieustających napięć między rządami w Islamabadzie i Nowym Delhi. Kończący w 2000 r. swoją drugą kadencję prezydencką William J. Clinton nazwał Kaszmir „najbardziej niebezpiecznym miejscem na świecie” zwracając uwagę, że ze względu na arsenały nuklearne obu państw, potencjalny konflikt mógłby zamienić się w globalną katastrofę¹. Choć dotychczas ta groźba nie została spełniona, problem Kaszmiru stanowi jeden z najważniejszych wyzwań bezpieczeństwa w Azji.

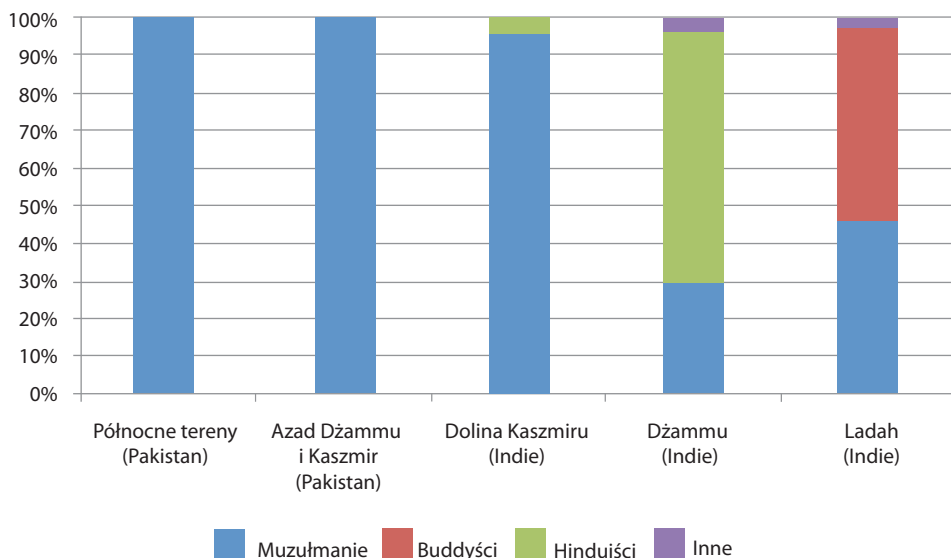
Kaszmir leży na pograniczu trzech państw: Indii, Pakistanu i Chin. Do połowy XIX w. termin „Kaszmir” odnosił się jedynie do Doliny Kaszmirskiej ograniczonej z jednej strony przez Wysokie Himalaje, a z drugiej przez góry Pin Pandzał. Obecnie w skład stanu Dżammu i Kaszmir (bo taka jest pełna nazwa krainy nazywanej potocznie Kaszmir) wchodzi administrowane przez Indie regiony Dżammu, Dolina Kaszmirska, Ladakh, zajęte przez Pakistan Azad Dżammu i Kaszmir oraz Gilgit Baltistan, a także okupowane przez Chiny Aksai-Chin i Dolinę Shaksgam².

Sytuację polityczną komplikują dodatkowo napięcia etniczno-religijne. Podczas gdy północną część Kaszmiru zajęta przez Pakistan zamieszkują w 99 proc. muzułmanie, to tereny zajęte przez Indie są bardziej zróżnicowane pod tym względem. Szczegółowe dane przedstawia wykres 1.

¹ J. Marcus, *Analysis: The World's most dangerous place?*, BBC News, 23 marca 2000 r., http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/687021.stm (dostęp: 5 lutego 2014 r.).

² M. Hussajn, *Geography of Jammu and Kashmir*, Rajesh Publication, Nowe Delhi, 1998.

Wykres 1. Grupy religijne w poszczególnych częściach Kaszmiru

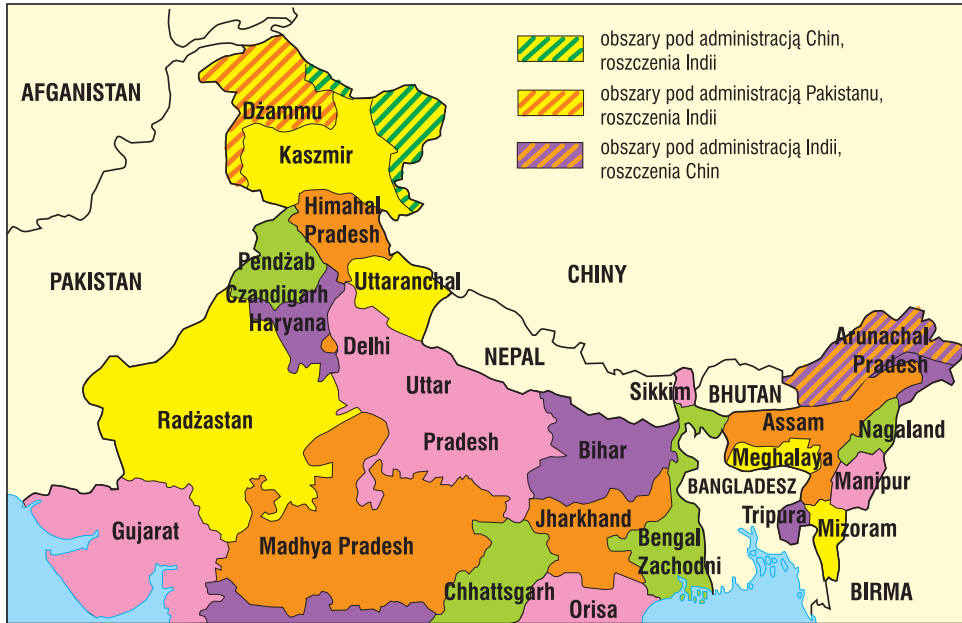
Źródło: opracowanie własne na podstawie *The Future of Kashmir?*, raport BBC, http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/south_asia/03/kashmir_future/html/ (dostęp: 17 marca 2014 r.).

Podział Kaszmiru

Przed 1947 r., w którym Indie i Pakistan uzyskały niepodległość od Wielkiej Brytanii, Kaszmir stanowił jedno z licznych księstw i prowincji regionalnych, zarządzanych od 1923 r. przez maharadżę Harięgo Singha³. W obliczu kształtowania się nowych państw stanął on, podobnie jak inni władcy, wobec dylematu dotyczącego przyszłości swojego księstwa. Po utworzeniu na terytoriach Indii Brytyjskich Pakistanu i Indii (1947 r.) byli oni poddawani presji ze strony obu państw w sprawie przyłączenia swoich ziem do nowopowstałych krajów. Maharadża liczył początkowo na zachowanie niepodległości, uzyskując akceptację ze strony Pakistanu, ale rząd Indii sprzeciwił się takiemu rozwiązaniu. Ważnym problemem był fakt, że większość populacji regionu stanowili muzułmanie. Podejrzewając, że H. Singh skłania się do przyłączenia księstwa do Indii, władze Pakistanu wsparły oddziały pusztuńskich grup zbrojnych, które 22 października 1947 r. zaatakowały terytorium Kaszmiru, dokonując licznych grabieży i morderstw wśród

³ S. N. Wakhlu, *Hari Singh: The Maharaja, the Man, the Times: a Biography of Maharaja Hari Singh of Jammu and Kashmir State, 1895–1961*, National Publishing House, Nowe Delhi, Indie 2004.

Mapa 1. Północne Indie

Źródło: opracowanie własne.

ludności hinduskiej⁴. W tej sytuacji maharadża zwrócił się o pomoc do Indii, które uwarunkowały jej udzielenie podjęciem przez H. Singha decyzji o akcesji do tego państwa. Dokonało się to 26 października 1947 r.: maharadża podpisał Dokument Akcesji do Dominium Indyjskiego, który został zaakceptowany przez generała-gubernatora Indii Lorda Mountbattena⁵. Na tej podstawie wojska hinduskie wkroczyły na terytorium Dżammu i Kaszmiru, a starcia zbrojne z operującymi tam oddziałami pakistańskimi przerodziły się wkrótce w pierwszą z czterech wojen indyjsko-pakistańskich o ten region. Trwała ona do końca 1948 r.⁶, a w jej wyniku (oraz mediacji – na wniosek Indii – ONZ) tereny Azad Dżammu i Kaszmir oraz Gilgit Baltistan znalazły się pod kontrolą Pakistanu, a reszta regionu pod władzą Indii (co z grubsza odpowiada dzisiejszemu układowi sił).

⁴ A. Lamb, *Incomplete Partition*, Roxford 1997, s. 136–137 oraz P. S. Jha, *Kashmir 1947: Rival Version of History*, Oxford University Press, Oksford 1996.

⁵ Dokument Akcesji z 26 października 1947 r., http://www.jammu-kashmir.com/documents/instrument_of_accession.html (dostęp: 5 marca 2014 r.).

⁶ Więcej zob. D. Marston, C. Sundaram (red.), *A Military History of India and South Asia: From the East India Company to the Nuclear Era*, Indiana University Press, Bloomington 2008.

5 stycznia 1949 r. specjalnie powołana Komisja ONZ do spraw Indii i Pakistanu przyjęła rezolucję, która stanowiła, że ostateczna decyzja o przynależności regionu do jednego lub drugiego z państw zostanie rozstrzygnięta w wyniku wolnego referendum⁷. Początkowo oba państwa zgodziły się na taką formę rozwiązania konfliktu, niemniej przygotowania do jego przeprowadzenia zostały zawieszono, a brak porozumienia w sprawach formalnych oraz w kwestii uzgodnionego wcześniej procesu demilitaryzacji tego regionu doprowadził jeszcze w 1949 r. do wzrostu napięcia⁸.

17 października 1949 r. indyjskie Zgromadzenie Konstytucyjne przyjęło art. 370 ustanawiający autonomię terenów Kaszmiru znajdujących się pod jurysdykcją Indii, ograniczając zakres swojej władzy do obszarów obronności, polityki zagranicznej i łączności. Zapisy te były zgodne z postanowieniami Dokumentu o Akcesji z 1947 r.⁹

W 1951 r. odbyły się pierwsze po utracie niepodległości wybory w Kaszmirze, które zakończyły się zwycięstwem szejka Muhammada Abdullaha (zwanego również Lwem Kaszmiru)¹⁰. Polityk ten znajdował się w opozycji do polityki pro indyjskiej prowadzonej przez Maharadżę H. Singha. M. Abdullah uważał, że Kaszmir powinien dążyć do odzyskania samodzielności. Tymczasem w 1953 r. rządy Pakistanu i Indii uzgodniły między sobą, że plebiscyt proponowany przez ONZ odbędzie się do końca kwietnia 1954 r. Sabotujący ten proces M. Abdullah, który obawiał się, że plebiscyt przeprowadzony pod auspicjami ONZ ostatecznie przekreśli autonomię Kaszmiru, starał się opóźnić przygotowania do referendum, ale został w rezultacie odsunięty od władzy i aresztowany¹¹. Ostatecznie wskutek dynamicznego rozwoju sytuacji w regionie, idea przeprowadzenia referendum została zarzucona. W maju 1954 r. doszło do podpisania układu o wzajemnej pomocy obronnej między Pakistanem a Stanami Zjednoczonymi¹². Posunięcie to usztywniło stanowisko Indii, które zerwały rozmowy na temat Kaszmiru

⁷ *Resolution adopted at the meeting of the United Nations Commission for India and Pakistan on 5 January, 1949*, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/uncom2.htm> (dostęp: 5 marca 2014 r.).

⁸ Patrz szerzej: C. Snedden, *Kashmir: the unwritten history*, HarperCollins India, Nowe Delhi 2013.

⁹ A. Mattoo, *Understanding article 370*, The Hindu, 6 grudnia 2013 r.; <http://www.thehindu.com/opinion/lead/understanding-article-370/article5426473.ece> (dostęp: 20 marca 2014 r.).

¹⁰ Patrz szerzej: A. Bhattacharjea, *Sheikh Abdullah: the tragic Hero of Kashmir*, Roli Books, Nowe Delhi 2008.

¹¹ R. Guha, *A fatefull Arrest*, The Hindu, 3 sierpnia 2008 r., <http://www.hindu.com/mag/2008/08/03/stories/2008080350130300.htm> (dostęp: 21 marca 2014 r.).

¹² M. A. Khan, *The Pakistan-American Alliance*, „Foreign Affairs”, styczeń 1964.

i w ciągu 2 lat doprowadziły do formalnego włączenia terytoriów kaszmirskich w skład Indii, z zachowaniem ich częściowej autonomii. W 1957 r., pomimo negatywnej oceny tego kroku przez ONZ, rząd w Nowym Delhi ogłosił, że stan Dżammu i Kaszmir stanowi część Indii i wycofał poparcie dla idei przeprowadzenia referendum w sprawie jego przynależności¹³.

Decyzja ta zakończyła okres prób ustalenia statusu Kaszmiru na drodze dyplomatycznej. Indie i Pakistan administrujące częściami terytorium prowincji zaczęły szukać możliwości przejęcia całości Kaszmiru na drodze militarnej. W mniejszym stopniu dotyczyło to Chin, które nie wyrażając zgody na oddanie Aksai-Chin, nie zgłaszały jednocześnie pretensji do pozostałej części regionu.

Wojny o Kaszmir

Źródłem indyjsko-pakistańskich wojen w Kaszmirze są nieustanne napięcia między muzułmańską (w większości) ludnością indyjskiej części prowincji, a jej władzami. Wybuchające regularnie rebelie są w sposób ukryty, lub – jak w przypadku wojen w 1965, 1971 i 1999 r. – jawnie wspierane przez Pakistan, co prowadzi do konfliktów między oboma państwami. Postulaty ruchów antyindyjskich dotyczą zarówno przynależności terytorialnej (żądania secesyjne), jak i statusu prowincji w ramach Indii oraz rozszerzenia autonomii i swobód obywatelskich.

W 1962 r. doszło do krótkiego konfliktu zbrojnego między Chinami a Indiami, w wyniku którego utrwaliła się chińska okupacja regionu Aksai-Chin¹⁴. Główne napięcia miały jednak miejsce na linii Pakistan–Indie. Na początku 1965 r. doszło do konfliktu w prowincji Wielki Rann, stanowiący inny poza Kaszmiem obszar sporny między Pakistanem a Indiami. W czerwcu 1965 r. udało się uzyskać kompromis pod patronatem premiera Wielkiej Brytanii Harolda Wilsona, na mocy którego Pakistan otrzymał 900 km² terytorium, czyli 1/10 swoich roszczeń¹⁵. Ten drobny sukces ośmielił rząd w Islamabadzie do podjęcia działań w Kaszmirze. Otoczenie ówczes-

¹³ *Understanding Kashmir. The Chronology of the Conflict*, <http://indiatogether.org/peace/kashmir/intro.htm> (dostęp: 23 marca 2014 r.)

¹⁴ Patrz szerzej: J. P. Dalvi, *Himalayan Blunder: the Curtain Raiser to the Sino-Indian War of 1962*, Natraj Publishers, Dehradun 1969.

¹⁵ Patrz szerzej: S. Ahmad, *the Indo-Pak Clash in the Rann of Kutch*, Army Education Press, Islamabad 1973.

snego prezydenta Pakistanu Ayuba Khana doszło do wniosku, że siły zbrojne Indii nie są zdolne do obrony swojego terytorium. Dodatkowo, władze pakistańskie zakładały, że duża mniejszość muzułmańska na terytoriach kaszmirskich administrowanych przez Indie dywersyjnie wesprze ich działania na spornych terenach. Z tego powodu, jako preludium do właściwego ataku, siły zbrojne Pakistanu zorganizowały „Operację Gibraltar”¹⁶, mającą na celu wywołanie rewolty antyindyjskiej w Kaszmirze. Zakończyła się ona fiaskiem, gdyż generałowie pakistańscy zdecydowanie przecenili gotowość mieszkańców spornego regionu do podjęcia walki. Nie zniechęciło to jednak Pakistanu do działań zbrojnych: 5 sierpnia 1965 r. siły pakistańskie w sile ok. 30 tys. żołnierzy przekroczyły linię przerwania ognia i rozpoczęły ofensywę, dość szybko powstrzymaną przez wojska Indii. Po 4 miesiącach ciężkich walk z użyciem piechoty, sił pancernych oraz lotnictwa, w których śmierć poniosło ok. 3 tys. Hindusów oraz ok. 3,8 Pakistańczyków¹⁷ obie strony zgodziły się na podpisanie w Taszkencie 10 stycznia 1966 r. porozumienia o zawieszeniu broni, w którym zgodzono się na wycofanie wojsk na pozycje sprzed rozpoczęcia konfliktu¹⁸. Oznaczało to prestiżową porażkę Pakistanu, który rozpoczął walki z nadzieją na uzyskanie zdobyczy terytorialnych w Kaszmirze. W momencie przerwania działań zbrojnych, lepszą pozycję osiągnęły Indie, ale pod presją mocarstw nadzorujących negocjacje pokojowe (USA i ZSRR obawiały się eskalacji napięć w Azji), wbrew ocenie dowództwa sił zbrojnych, rząd w Delhi zgodził się na powrót do *status quo ante*¹⁹, który formalnie został potwierdzony rezolucją ONZ 27 września 1965 r.

Dla Indii wojna z 1965 r. stanowi ważną cezurę budowy mocarstwowego statusu państwa, zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Po porażce w wojnie z Chinami w 1962 r., udana kampania militarna przeciwko Pakistanowi (mimo że nie przyniosła bezpośrednich zdobyczy terytorialnych) uważana była w Indiach za duży sukces, a ówczesny premier Lal

¹⁶ Patrz szerzej: L. M. Surhone, M. T. Tennoe, S. F. Henssonow, *Operation Gibraltar*, Betascript Publishing, Beau Bassin 2011.

¹⁷ Patrz szerzej: PVS J. Mohan, *The India-Pakistan Air War 1965*, Manohar 1965, M. Musa, *My version: India-Pakistan War*, Wajidalis 1983. R.D. Pradhan, Y.B. Chavan, *1965 War: the inside story*, Atlantic Publishers & Distributors, Nowe Delhi 2007.

¹⁸ *The Tashkent Declaration*, 10 stycznia 1966 r., pełny tekst: <http://peacemaker.un.org/india-pakistan-tashkent-declaration66> (dostęp: 22 marca 2014 r.).

¹⁹ Patrz szerzej: F. Bajwa, *From Kutch to Tashkent. Indo-Pakistan War of 1965*, Hurst and Co. Publishers, Londyn 2013.

Bahadur Szastri postrzegany był jako bohater narodowy²⁰. Dodatkowo, zarówno konflikt z Chinami z 1962 r., jak i deklaracje chińskich władz, które w trakcie wojny indyjsko-pakistańskiej wysuwały groźby przystąpienia do niej po stronie Pakistanu, przyspieszyły w Indiach prace nad uzyskaniem broni nuklearnej²¹. Program jądrowy, formalnie rozpoczęty w 1944 r. doprowadził do przeprowadzenia pierwszego udanego testu nowej broni w 1974 r.²². Wojna z 1965 r. ujawniła również słabości militarne Indii, głównie w obszarze komunikacji i rozpoznania. Poprawa dokonana w tych dziedzinach (m.in. utworzenie agencji wywiadowczej pod nazwą *Skrzydło Analityczno-Wywiadowcze* w 1968 r.²³ oraz zmiany w organizacji dowództw) przyniosła efekty w kolejnej wojnie z Pakistanem w 1971 r. W wymiarze zewnętrznym Indie stopniowo zaczęły rezygnować ze swojej polityki niezaangażowania na rzecz zbliżenia ze Związkiem Radzieckim i Blokiem Wschodnim²⁴. Spowodowane było to faktem odmowy przez Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię sprzedaży nowoczesnego uzbrojenia do Indii, przy jednoczesnym wspieraniu w tej kwestii Pakistanu. Do końca lat 60. ZSRR stał się największym dostawcą uzbrojenia do Indii, a w latach 1967–1977 ponad 80 proc. indyjskiego importu broni pochodziło z tego państwa. Jednym z efektów tego trendu było uzyskanie w krótkim czasie militarnej przewagi nad wrogiem sąsiadem²⁵.

W rezultacie, kolejny konflikt zbrojny między Indiami a Pakistanem, który miał miejsce w 1971 r., zakończył się zdecydowanym zwycięstwem

²⁰ *Nation remembers Lal Bahadur Shastri on birth anniversary*, Times of India, 2 października 2013 r.; <http://timesofindia.indiatimes.com/india/Nation-remembers-Lal-Bahadur-Shastri-on-birth-anniversary/articleshow/23400176.cms> (dostęp: 26 marca 2014 r.).

²¹ G. Perkovich, *India's nuclear bomb: the impact on global proliferation*, University of California Press, Ewing 1999.

²² N. Laxman, *'Smiling Buddha' had caught US off-guard in 1974*, The India Times, 7 grudnia 2011 r.; <http://timesofindia.indiatimes.com/india/Smiling-Buddha-had-caught-US-off-guard-in-1974/articleshow/11013437.cms> (dostęp: 22 marca 2014 r.).

²³ Patrz szerzej: B. Raman, *The Kaoboy's of Re&AW*, Casemate Pub & Book Dist Llc, Havertown 2007.

²⁴ Patrz szerzej: A. K. Tripathi, *Dynamics of India's foreign policy: challenges of 21st Century*, Banaras Hindu University, https://www.academia.edu/783270/Dynamics_of_Indias_foreign_policy (dostęp: 23 marca 2014 r.); J. A. Naik, *Russia's Policy Towards India*, MD Publications PVT LTD, Nowe Delhi 1995; C. Raja Mohan, *Transformation of India's foreign policy*, [w:] Asia Policy, Vol. 14, lipiec 2012, <http://www.nbr.org/publications/element.aspx?id=601> (dostęp: 22 marca 2014 r.); S. Ganguly, *India's Foreign Policy*, Oxford University Press 2012 oraz N. Jayapalan, *Foreign Policy of India*, Atlantic Publishers & Distributors, Nowe Delhi 2001.

²⁵ J. Bakshi, *India-Russia Defense Cooperation*, Strategic Analysis, Vol. 30 no 2, kwiecień–czerwiec 2006 r., Institute for Defense Studies and Analyses, http://idsa.in/system/files/strategicanalysis_jbakshi_0606.pdf (dostęp: 22 marca 2014 r.).

Hindusów, których siły zbrojne rozbiły armię pakistańską w przeciągu 2 tygodni. Konflikt ten był decydującym elementem wojny o wyzwolenie Bangladeszu, która toczyła się od marca 1971 r. W czasie 13 dni (3–16 grudnia 1971 r.) Indie doprowadziły do poddania się wojsk pakistańskich, co przesądziło o secesji wschodniej części Pakistanu i utworzenia niepodległego Bangladeszu. W czasie wojny ponad 90 tys. żołnierzy pakistańskich zostało wziętych do niewoli²⁶. Porozumienie z Simla, podpisane 2 lipca 1972 r. stanowiło, że wszelkie kwestie sporne pomiędzy Indiami a Pakistanem będą rozwiązywane na drodze pokojowego dialogu dwustronnego. Choć układ ten nie powstrzymał przyszłych konfliktów zbrojnych między oboma państwami, jest przywoływany przez stronę hinduską, która sprzeciwia się udziałowi stron trzecich (np. ONZ) w negocjacjach na temat przyszłości Kaszmiru. Na mocy porozumienia z Simla oba państwa zobowiązały się również do przestrzegania Linii Kontrolnej w spornej prowincji²⁷.

Kolejna wojna między Indiami i Pakistanem wybuchła w 1999 r. w prowincji Kargil, na pograniczu Linii Kontrolnej w Kaszmirze²⁸. Z uwagi na fakt, że oba państwa dokonały udanych prób jądrowych w 1998 r. i stały się nieuznawanymi (w rozumieniu Układu o nierozprzestrzenianiu broni nuklearnej) mocarstwami atomowymi, konflikt ten wzbudzał światowe obawy o możliwą eskalację działań, która miałaby konsekwencje dla całej Azji. Wypowiedzi polityków obu państw²⁹ oraz doniesienia o podwyższonej gotowości sił nuklearnych i dyslokacji rakiet z głowicami jądrowymi podsycaly strach państw regionu i skłaniały międzynarodową społeczność do intensywnego wspierania dyplomatycznych wysiłków zmierzających do zakończenia konfliktu. Dwumiesięczna wojna zakończyła się ostatecznie podpisaniem zawieszenia broni 26 lipca 1999 r., po którym sytuacja w Kaszmirze wróciła do *status quo ante*³⁰.

²⁶ Patrz szerzej: R. Sisson, L. E. Rose, *War and Secession: Pakistan, India and the creation of Bangladesh*, University of California Press, Ewing 2001.

²⁷ Patrz szerzej: S. S. Bindra, *Indo-Pak Relations: Tashkent to Simla Agreement*, Deep & Deep Publications, Nowe Delhi 1981.

²⁸ Patrz szerzej: M. V. P. General, *Kargil War: from Surprise to Victory*, HarperCollins, Nowe Delhi 2006.

²⁹ Np. sekretarza spraw zagranicznych Pakistanu, który stwierdził, że „Pakistan może użyć (w konflikcie) każdego rodzaju broni”. [w:] N. Joeck, *The Indo-Pakistani Nuclear Confrontation. Lessons from the Past, Contingencies for the Future*, Center for Global Security Research, 2008, http://www.npolicy.org/article_file/The_Indo-Pakistani_Nuclear_Confrontation.pdf (dostęp: 27 marca 2014 r.).

³⁰ Patrz szerzej: B. Sarkar, *Kargil War: past, present and future*, Lancer Publishers, Nowe Delhi 1999.

Kaszmirskie ruchy wyzwolenicze

Sytuację konfliktu między Indiami i Pakistanem dodatkowo komplikowały i komplikują dążenia mieszkańców spornych terenów do zmiany terytorialnej przynależności oraz do niepodległości regionu. Mają one źródła zarówno w niepodległościowej tradycji księstwa sprzed 1947 r. jak i dominującej wśród ludności zamieszkującej indyjską część Kaszmiru religii i kultury muzułmańskiej.

Najbardziej znaną organizacją, która domaga się niezależności Kaszmiru zarówno od Indii, jak i od Pakistanu jest założony w 1977 r. w Wielkiej Brytanii Front Wyzwolenia Dżammu i Kaszmiru (*Jammu and Kashmir Liberation Front*, JKLF)³¹. Do połowy lat 90. była to organizacja o charakterze terrorystycznym. Bohaterem i symbolem JKLF jest bojownik sprawy kaszmirskiej Maqbool Bhatt, aresztowany w 1975 r. i powieszony w 1984 r. przez władze hinduskie. W 1995 r. doszło do podziału na frakcje działające w pakistańskiej i hinduskiej części Kaszmiru³². Ta druga, pod przywództwem Jasina Malika³³ wyrzekła się przemocy opowiadając się za prymatem środków dyplomatycznych. 10 lat później doszło do dalszego rozłamu na grupę Malika oraz bardziej radykalny „nowy” JKLF pod przywództwem Faruka Papy. Wpływy JKLF z biegiem lat zmalały, głównie w wyniku podziałów w jego łonie³⁴. Obecnie większe znaczenie wśród ruchów pokojowych ma stworzona w 1993 r. koalicja ugrupowań niepodległościowych pod nazwą Konferencja Wszystkich Partii Wolnościowych (*All Parties Hurriyat Conference*, APHC), rozpoznawana również pod skrótową nazwą Hurriyat. W jej szeregach znajduje się m.in. odłamek JKLF J. Malika. Słabością Hurriyat, podobnie jak w przypadku Frontu Wyzwolenia, są kolejne podziały polityczne w łonie organizacji, które skutecznie utrudniają odgrywania przez niego większej roli w Kaszmirze³⁵.

Największą organizacją nacjonalistyczną, której głównym orężem jest walka zbrojna jest propakistański muzułmański Hizbul Mudżahedin (HM)³⁶. Oficjalnie jest to ruch niezależny, ale istnieją uzasadnione podejrzenia, że

³¹ Jammu and Kashmir Liberation Front, <http://liberationfront.org/site/> (dostęp: 27 marca 2014 r.).

³² S. Bose, *Kashmir: Roots of Conflict, Paths to Peace*, Harvard University Press, Cambridge 2005, s. 129–131.

³³ Patrz szerzej: J. Russell, J. Cohn, *Yasin Malik, Book on Demand*, Stoughton 2012.

³⁴ V. Prakash, *Terrorism in Northern India*, Gyan Publishing House, Nowe Delhi 2008, s. 122–126.

³⁵ S. Ganguly, *The Kashmir Question: Retrospect and Prospect*, Routledge, Abingdon 2004, s. 188–192.

³⁶ Patrz szerzej: C. Snedden, *Kashmir: an Unwritten History*, HarperCollins Publishers India.

jest on wspierany przez władze pakistańskie³⁷. Organizacja ta jest uznawana zarówno przez Indie, jak i Unię Europejską za terrorystyczną. Inną organizacją tego typu jest pakistańska Laszkar-i-Toba, której pierwotnym celem było wspieranie mudzahedinów w Afganistanie, a obecnie pomaga ona kaszmirskim nacjonalistom. Organizacje te starają się torpedować próby nawiązywania przez Indie i Pakistan rozmów pokojowych, organizując drobne zamachy w indyjskiej części Kaszmiru.

Porównanie potencjału wojskowego Indii i Pakistanu

Napięta sytuacja w Kaszmirze nieustająco grozi wybuchem wojny między Indiami a Pakistanem. Ze względu na potęgę militarną obu państw, a przede wszystkim z uwagi na posiadaną przez nie broń jądrową, potencjalny konflikt jest uznawany przez państwa regionu za zagrożenie dla stabilności w Azji Południowej.

Armia Indii jest czwartą w świecie pod względem liczebności wynoszącej ok. 1,3 mln i ma w tym względzie dwukrotną przewagę nad Pakistanem. Istotniejszym wyznacznikiem relacji potencjału ludzkiego między oboma państwami jest liczba ludności zdolna do służby wojskowej, która w przypadku Indii przekracza 600 mln, a w Pakistanie wynosi ok. 93 mln.

Przewaga indyjska widoczna jest praktycznie we wszystkich rodzajach sił zbrojnych, zarówno pod względem liczebności, jak i jakości uzbrojenia. Wynika to m.in. z faktu, że głównym dostawcą sprzętu był ZSRR (a potem Rosja), podczas gdy Pakistan współpracował w tym względzie głównie z Chinami. Przykładowo, rosyjskie czołgi III generacji T-90 znajdujące się na wyposażeniu armii indyjskiej (obecnie 620 sztuk, planowane jest wprowadzenie dodatkowego 1 tys. do 2020 r.), są lepsze od starszego i produkowanego w kooperacji z Chinami Al-Khalid 2000, będącego podstawą sił pancernych Pakistanu. Choć trudno jednoznacznie porównać klasę samolotów F-16 *Falcon* i Suchoj Su-30MKi, to z całą pewnością Indie dominują w powietrzu nad Pakistanem, posiadając prawie 200 Su-30, wspartych 340 Migami (21 i 27), przy 63 F-16 i 150 Mirage'ach (III i V) po stronie sąsiada. Całkowitą dominację Indii na Morzu Arabskim i Oceanie Indyjskim zapewniają z kolei 2 lotniskowce, 15 fregat i 16 okrętów podwodnych (w tym 2 o napędzie ato-

³⁷ E. Murphy, *The Making of Terrorism in Pakistan*, Routledge, Abingdon 2013, s. 125.

mowym), którym Pakistan może przeciwstawić jedynie 6 fregat i 3 konwencjonalne okręty podwodne. Porównywalne są jedynie siły nuklearne, gdyż obie strony dysponują ok. 100 ładunkami jądrowymi każde. Czynnikiem ten jest jednocześnie zapalnym (napięcie we wzajemnych relacjach grozi użyciem tej broni), jak i stabilizującym (ogranicza do minimum gotowość stron do podjęcia wojny na pełną skalę, ograniczając starcia do wymiaru lokalnego).

W poniższej tabeli zaprezentowano liczebności sił zbrojnych i uzbrojenia podstawowych klas.

Tabela 1. Siły zbrojne Indii i Pakistanu

	Indie	Pakistan
Liczba żołnierzy ogółem	ok. 4,7 mln	ok. 1,5 mln
Liczebność sił zbrojnych	ok. 1,3 mln	ok. 0,65 mln
Rezerwy	ok. 2,1 mln	ok. 0,52 mln
Siły paramilitarne	ok. 1,3 mln	ok. 0,42 mln
Czołgi	ok. 4 tys.	ok. 2,6 tys.
Artyleria	ok. 1,1 tys.	ok. 700
Samoloty wielozadaniowe	794	455
Helikoptery	ok. 370	ok. 140
Lotniskowce	2	
Korwety i fregaty	15	6
Okręty podwodne o napędzie atomowym	2	
Okręty podwodne o napędzie konwencjonalnym	14	3
Główce jądrowe	90–110 głowic	100–120 głowic

Źródła: Siły Zbrojne Pakistanu <http://www.pakistanarmy.gov.pk/> oraz Siły Zbrojne Indii <http://indianarmy.nic.in/Index.aspx?flag=PpG70UVtTKHxmeBpTkrVQ==> (dostęp: 26 marca 2014 r.).

Stanowiska Indii i Pakistanu w kwestii Kaszmiru

Mimo licznych walk i potyczek o Kaszmir oraz prób rozwiązania tej kwestii na drodze dyplomatycznej (także z udziałem ONZ), podział prowincji utrzymuje się w granicach ustalonych ponad pół wieku temu. 2/3 regionu należy do Indii, a ok. 1/3 do Pakistanu i trudno oczekiwać, aby którakolwiek ze stron była skłonna do ustępstw.

Indie stoją na stanowisku³⁸, że cała prowincja Kaszmir powinna być włączona do państwa hinduskiego. Wskazują przy tym przede wszystkim na Dokument Akcesji z 1947 r. podpisany przez maharadżę H. Singha i zgodny

³⁸ Patrz szerzej: *A comprehensive note on Jammu and Kashmir*, http://www.kashmirlibrary.org/kashmir_timeline/kashmir_files/Indian_Position.html (dostęp: 26 marca 2014 r.).

zarówno z Ustawą o rządzie Indii z 1935 r., Ustawą o niepodległości Indii z 1947 r. oraz z ówczesnym prawem międzynarodowym. Dokument Akcesji został także ratyfikowany przez Zgromadzenie Konstytucyjne Dżammu i Kaszmiru. Choć w początkowym okresie sporu o Kaszmir ONZ stała na stanowisku o konieczności przeprowadzenia plebiscytu dotyczącego przynależności prowincji do Indii bądź Pakistanu, to z biegiem lat potwierdziła stanowisko Indii, że sprawa ta powinna zostać rozwiązana przez negocjacje dwustronne między oboma państwami, tak jak zostało to ustalone w porozumieniu z Simla z 2 lipca 1972 r. Rząd indyjski powołuje się przy tym na rezolucję Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1172, która milcząco potwierdza ten pogląd i nie odwołuje się do idei plebiscytu zawartej w rezolucji specjalnej Komisji ONZ z 1949 r. oraz rezolucji RB ONZ nr 47 z 21 kwietnia 1948 r., wskazując dodatkowo, że Pakistan nie wypełnił wstępnego warunku porozumienia, jakim miało być wycofanie sił zbrojnych z terenów spornych.

Rząd w Nowym Delhi argumentuje również, że przestrzega praw mniejszości muzułmańskiej w administrowanej przez siebie części Kaszmiru (powołując się na zróżnicowanie etniczne i religijne Indii i na przyznaną na mocy art. 370 konstytucji autonomię dla Kaszmiru), w przeciwieństwie do części pakistańskiej, w której – zdaniem Indii – dochodzi do naruszeń praw człowieka. Oskarża również władze w Islamabadzie o podżeganie do wystąpień antyindyjskich i terrorystycznych w Kaszmirze. W retoryce indyjskiej wykorzystywany jest nawet Karan Singh – potomek maharadży H. Singa, który podpisał Dokument Akcesji w 1947 r., stojący na stanowisku potwierdzającym obowiązywanie postanowień tego dokumentu.

Stanowisko rządu pakistańskiego³⁹ w kwestii Kaszmiru nie jest w podobnym stopniu co indyjskie podparte dokumentami prawnymi, a odwołuje się głównie do argumentów historycznych i religijnych. Utrzymuje on mianowicie, że prowincja ta stanowi „główną żyłę” Pakistanu, a jej status powinien być rozstrzygnięty za pomocą plebiscytu wśród mieszkańców. Jest to oczywiście uwarunkowane faktem, że przeważającą część ludności zamieszkującej podzielony Kaszmir stanowią muzułmanie, dlatego rząd w Islamabadzie spodziewa się, że rezultat takiego referendum byłby dla niego korzystny. Dodatkowo, kwestionuje on decyzję maharadży H. Singa o przyłączeniu do Indii, stojąc na stanowisku, że był on tyranem nieuznawanym przez więk-

³⁹ Patrz szerzej: http://www.kashmirlibrary.org/kashmir_timeline/kashmir_files/Pak_position.htm (dostęp: 23 marca 2014 r.).

ność ludności Kaszmiru. Wskazuje również, że została ona podjęta pod naciskiem wojsk hinduskich stacjonujących na terytorium prowincji.

Pakistan przywołuje również teorię „dwóch narodów”, która była podbudową ideologiczną podziału brytyjskich Indii na dwa kraje w 1947 r. Władze w Islamabadzie argumentują, że odniesienie tej zasady do spornego regionu powinno przesądzać o jego przynależności do Pakistanu. Dodatkowo powołują się na protesty społeczne w indyjskiej części Kaszmiru jako dowód na to, że jej mieszkańcy nie chcą już należeć do Indii. Oskarżają również rząd w Nowym Delhi o niewypełnienie postanowienia o organizacji plebiscytu, zawartego w rezolucji ONZ.

Jeżeli chodzi o Chiny, to uważają one po prostu, że zajęty przez nich Aksai-Chin nie jest częścią Kaszmiru. Należy zatem wykluczyć, aby władze w Pekinie były skłonne do jakichkolwiek rozmów o zmianach granic w tym regionie⁴⁰.

Konflikt o Kaszmir w kontekście relacji indyjsko-pakistańskich

Kaszmir pozostaje źródłem nieustannych napięć między Indiami i Pakistanem, podsycanych zarówno przez protesty muzułmańskiej ludności w części indyjskiej, jak i wzajemne prowokacyjne akcje o charakterze zbrojnym w rejonie Linii Kontrolnej (ok. 400 incydentów od 2003 r.), w których giną pojedynczy żołnierze Indii i Pakistanu. Incydenty te wybuchają pomimo obowiązującego od 2003 r. formalnego zawieszenia broni⁴¹. Można powiedzieć, że napięcia te są niezależne od woli politycznej obu rządów zmierzających do poprawy dwustronnych relacji. Graniczne starcia wynikają częściowo z braku pełnej kontroli władz państwowych nad siłami zbrojnymi i służbami specjalnymi (szczególnie po stronie pakistańskiej), lokalnych napięć spowodowanych 60-letnim konfliktem oraz liczebnością i usytuowaniem wojsk zgromadzonych po obu stronach Linii Kontrolnej, zwiększającą prawdopodobieństwo wystąpienia incydentów. Każda ze stron dysponuje w Kaszmirze siłami zbrojnymi przekraczającymi 10 tys. żołnierzy, którzy pełnią służbę w trudnych, wysokogórskich warunkach. Przykładowo, na spornym ob-

⁴⁰ *Months after border talks, Chinese paper says Aksai Chin is a closed chapter*, The Hindu, 16 lutego 2014 r., <http://www.thehindu.com/news/international/month-after-border-talks-chinese-paper-says-aksai-chin-is-a-closed-chapter/article2897629.ece> (dostęp: 26 marca 2014 r.).

⁴¹ *Timeline: Kashmir*, Timelines of History, <http://www.timelines.ws/countries/KASHMIR.HTML> (dostęp: 26 marca 2014 r.).

szarze lodowca Siachen bazy wojskowe znajdują się na wysokości powyżej 6 tys. m n.p.m. Eksperci szacują, że w wyniku zdarzeń losowych (huragany, lawiny, mróz) śmierć poniosło 8 tys. żołnierzy pakistańskich i indyjskich, znacznie więcej niż w walkach o Kaszmir⁴². Władze obu państw zdają się w coraz większym stopniu rozumieć, że dotychczasowe działania w kwestii Kaszmiru przynoszą więcej strat niż pożytku⁴³. Zarówno premier Pakistanu Nawaz Szarif, jak i premier Indii Manmohan Singh opowiadają się za intensyfikacją dialogu, ale przełamanie długoletniej wrogości, podsycanej również przez siły zbrojne obu państw, nie jest zadaniem łatwym.

Poprawa relacji między Indiami i Pakistanem jest koniecznością dla obu stron, zarówno ze względu na ryzyko wybuchu wyniszczającej wojny (z potencjalnym użyciem broni jądrowej), jak i szkody jakie ponoszą gospodarki obu państw. Wrogie relacje w ostatnim 60-leciu sprawiły, że region Azji Południowej jest jedynym z najgorzej zintegrowanych pod względem handlowym w świecie. Podczas gdy Indie i Pakistan wypracowują 92 proc. PKB, ich populacje stanowią 85 proc. a terytoria obu państw zajmują 80 proc. powierzchni Azji Południowej, dwustronna wymiana handlowa wynosi jedynie 20 proc. regionalnej wymiany towarów⁴⁴. W tym kontekście umowy handlowe podpisane w 2013 r. oraz ewentualne dalsze porozumienia, których zasady są obecnie negocjowane mogą spowodować poprawę relacji.

Mimo tego wydaje się, że w stosunkach indyjsko-pakistańskich trudno liczyć na radykalną poprawę. Istnieją trzy główne czynniki, które – jak się wydaje – charakter strukturalny i trwałe, utrudniające zbliżenie między oboma państwami: strategiczne interesy, kwestie sporne i wynikający z nich brak dwustronnego zaufania w dziedzinie bezpieczeństwa oraz różnice kulturowo-religijne.

Zderzenie interesów strategicznych obu państw stanowi najpoważniejszą przeszkodę we współpracy. Hegemoniczna polityka Indii oznacza ich

⁴² *Siachen Glacier: The World's Highest Battlefield*, Amusing Planet, <http://www.amusingplanet.com/2012/06/siachen-world-highest-battlefield.html> (dostęp: 25 marca 2014 r.).

⁴³ Można np. przywołać wypowiedź szefa rządu Pendżabu (lokalnej administracji prowincjonalnej) Szachbaza Szarifa (brata premiera Pakistanu Nawaza Szarifa), który stwierdził, że „pozostawanie zakładnikiem przeszłości jest drogą donikąd”. Przypomniał również, że trzy wojny indyjsko-pakistańskie nie przyniosły żadnych skutków poza śmiercią żołnierzy i ludności cywilnej. Za: J. Boone, *Military Blocking Pakistan-India trade Deal, says Shahbaz Sharif*, *The Guardian*, 13 lutego 2014 r. <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/13/military-block-pakistan-india-trade-deal-sharif> (dostęp: 26 marca 2014 r.).

⁴⁴ H. Abbas, *Role of trade with India in post-2014 scenario*, *The Express Tribune*, 9 lutego 2014 r.; <http://tribune.com.pk/story/669513/role-of-trade-with-india-in-post-2014-scenario/> (dostęp: 26 marca 2014 r.).

dążenie do osiągnięcia mocarstwowej pozycji w Azji i dominacji w jej południowej części oraz pełnej kontroli militarnej nad wodami Oceanu Indyjskiego⁴⁵. Trudno oczekiwać, aby spotkało się to z akceptacją Pakistanu. Ważnym elementem w relacjach pakistańsko-indyjskich jest czynnik chiński. Wzrastająca potęga Państwa Środka jest głównym źródłem niepokoju rządu w Nowym Delhi i punktem odniesienia dla budowy pozycji Indii. W tym kontekście zawarcie trwałego pokoju z wrogim sąsiadem byłoby dla tego państwa korzystne, gdyż Pakistan, choć nie jest w stanie pokonać Indii, odciąga ich uwagę od Chin i wiąże znaczne siły militarne strzegące kluczowych elementów granicy indyjsko-pakistańskiej (w tym w Kaszmirze).

Rozwiązanie kwestii spornych, takich jak status Kaszmiru, również jest trudne do osiągnięcia, gdyż wymagałoby znacznych ustępstw ze strony Indii lub Pakistanu. Osiągnięcie kompromisu utrudnia zarówno długoletnia, „pokoleniowa” wrogość między oboma państwami, długi rejestr wzajemnych naruszeń ustalonych zasad oraz tzw. czynnik wewnętrzny. Zarówno w Pakistanie, jak i w Indiach wpływowe kręgi sił zbrojnych torpedują próby osiągnięcia porozumienia, głównie ze względu na fakt, że toczący się konflikt zwiększa pozycję i znaczenie armii w strukturach państwowych. Nie należy również pomijać wpływu opinii publicznej (wrogo nastawionej do sąsiada) oraz działań ugrupowań skrajnych, które naciskają na władze w Islamabadzie i Nowym Delhi w kwestii utrzymania twardej polityki wobec sąsiada. Nakładają się na to różnice kulturowe i religijne, czynnik, który zdecydował o oddzieleniu się Pakistanu od brytyjskich Indii, które oddalają od siebie oba narody.

Wobec tych czynników zacieśnianie współpracy handlowej może przyczynić się do zbliżenia, ale trudno przypuszczać, aby prowadziło do przełomu we wzajemnych relacjach.

W tym kontekście przyszłość nie zwiastuje zmian w statusie Kaszmiru. Nadal pozostanie on jednym z najbardziej zapalnych punktów w Azji i przedmiotem rywalizacji dwóch mocarstw nuklearnych. Mimo politycznych prób polepszenia stosunków indyjsko-pakistańskich, lokalne uwarunkowania (w tym przede wszystkim działalność ugrupowań terrorystycznych, zdaniem Indii częściowo inspirowanych i finansowanych przez Pakistan), postawa sił zbrojnych i długoletni konflikt sprawiają, że Kaszmir pozostanie spornym obszarem także w nadchodzących latach.

⁴⁵ Porównaj np. C. R. Mohan, *India and the balance of power*, [w:] „Foreign Affairs”, lipiec–sierpień 2006 r. lub Z. Brzeziński, *Strategic Vision: America and the crisis of global power*, Basic Books, Nowy Jork 2013, s. 85.